

“AVRUPALILAŞMAK”: TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Yrd. Doç. Dr. Gökhan KOÇER*

Abstract

The *nature* and *dynamics* of the Turkish policy on the EU (European Union) are so significant to understand the Turkish approach towards the EU. It is the tendency of Turkey to become a member of the EU. By this way, Turkey wants to take its place in the international system. It is also the fact that becoming a member of the EU is perceived as a part of modernisation projects by Turkey. To become a part of European (Western) civilisation is an inevitable aim as far as the Turkish foreign policy is concerned. For these reasons, this paper examines the Turkish foreign policy on the EU. In this context when the Turkish foreign policy is assessed it can be concluded that it has all requirements of the traditional diplomacy, in the sense that it is permanent, realist, pragmatist etc. Nevertheless, it should be noticed that the Turkish policy on the EU has its own *sui generis* dynamics and nature which are indicated in this study.

I. Giriş

Uluslararası ilişkiler açısından, devletin uluslararası bir örgüt üyesi olması, aslında yalnızca bir *dış politika stratejisi* olarak ifade edilebilir. Ya da, bu yöndeki siyasal iradenin kararıyla gerçekleştirilen bir *diplomatik süreç* olarak tanımlanabilir. Türkiye'nin AB'ye (Avrupa Birliği) tam üyeliği de, böyle bir strateji ve süreç açısından değerlendirilebilir. Mutlak olarak, AB üyesi olmanın herhangi bir uluslararası örgüt üyesi olmaktan farkı yoktur. Bununla birlikte, Türkiye için AB üyeliği, diğer tüm üyeliklerinden ve başka ülkelerin benzer durumlarından çok farklı bir niteliğe sahiptir.¹ Bu durumun tarihsel, toplumsal, siyasal, kültürel ve

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

ekonomik nitelikli ve iç içe girmiş çok sayıda nedeni vardır. Genel olarak denilebilir ki, bu nedenler Türkiye açısından üyeliğin dinamiklerini oluştururken, Avrupa açısından Türkiye'nin üye olamamasının gerekçeleridir.

Bu makalede, tam üyelik sürecinde Türkiye'nin AB politikası,² uluslararası ilişkiler açısından ele alınacaktır. Bu çerçevede de, Türkiye'nin AB üyeliğindeki *dinamiklerin* neler olduğu ve bu yönde izlenen politikanın ne gibi *niteliklere* sahip olduğu konusunda bir genel değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

II. Türkiye'nin Avrupalılaşmasının / AB Üyeliğinin Dinamikleri

Uluslararası Sistem ve Türkiye'nin Yalnızlık Korkusu

Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı sonrası, imparatorlukların sona erdiği bir dönemde, ulus-devlet olarak kurulmuş ve *izolasyonist stratejiyi* andıran bir dış politika izlemiştir. Bu süreçteki bazı pakt ve antant denemeleri, istisna oluşturmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle "demokrasi"ye geçerken de, oluşan yeni uluslararası sisteme (iki kutuplu sistem) dahil olarak, bu kez bir *ittifak stratejisine* sahip olmuştur. Aslında, Türkiye'nin her iki süreçteki temel amacı, uluslararası sistem dışında kalmamak / uluslararası sistemle "bütünleşmek" olmuştur. Bu bağlamda, *yalnızlık korkusu*, Türkiye'nin AB üyesi olmak için harcadığı çabaların temel dürtülerinden biri olarak belirmektedir. Ancak bu korku, doğal ve bir derecede de bilinçli olduğu için, olumlu olarak değerlendirilmelidir.

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa merkezli olan çok kutuplu uluslararası sistemin, yirminci yüzyılda da bu özelliğini koruduğu söylenebilir. Gerek iki dünya savaşı ve aralarındaki dönem, gerekse de iki kutuplu sistem boyunca, uluslararası sistemin -ağırlık- merkezi Avrupa olmuştur. Bu anlamda Avrupa, hem savaşların patlak verdiği, hem de uluslararası güvenliğin kurulduğu bir coğrafya özelliği göstermiştir. Buna ek olarak, uluslararası blok liderlerinin (ABD ve SSCB) karşı karşıya geldiği ve güç mücadelesine giriştikleri bir saha niteliği de taşımıştır.

¹ Nitekim, genel olarak paylaşılan bir yaklaşım, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin, kırk yılı aşan süredir, "macera" biçiminde sürdüğüdür. Bu yaklaşıma sahip çok sayıda çalışma vardır. Popüler bir örnek olarak bkz. Mehmet Ali Birand, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-1999**, 10. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2000. Macera, içeriği bakımından, "süreç"ten ("process") daha farklı bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla, macera sözcüğünün kullanılması, Türkiye'nin, üyelik için belirli bir "ciddiyet"ten uzak olduğu düşüncesini doğurmaktadır.

² Bu çalışmada, Türkçe'de yaygın kullanılmayan, fakat aslında daha doğru olan *siyasa* (*policy*) kavramı yerine, genel kullanıma uygun biçimde "politika" tercih edilmiştir.

Niteliğindeki tüm değişikliklere karşın, bugün de uluslararası sistemin *Merkez Bölgesi*'nin (*heartland*) halen Avrupa'da olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası sistemin niteliğinin, Soğuk Savaş sonrasındaki belirsizliğine karşın, çok kutuplu bir yapıya dönüşüm sürecinde olduğu, genel olarak paylaşılan bir görüştür. Böyle bir yapılanmada, uluslararası güçlerin çoğunun Avrupa'da yer alması / Avrupalı olması ve bizatihi AB'nin / Avrupa'nın tek başına bir "güç" durumuna gelmesi de, uluslararası sistemin niteliğinin göstergesidir. En azından, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan etnik / dinsel çatışmaların yoğun olarak Balkanlar'da (Güneydoğu Avrupa), dolayısıyla Avrupa'da yaşanması bile bu coğrafyanın önemine işaret etmektedir.

İster, zor kullanılarak olsun (Osmanlı dönemi), isterse işgücü karşılığı olsun (1960'lerden itibaren), Avrupa, Türkler tarafından, öncelikli olarak bir "gelir kaynağı" olarak görülmüştür. Diğer yandan, Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığını, yalnızca *fütuhat* anlayışına dayandırmak da çok doğru değildir. Osmanlı'nın Avrupa coğrafyasındaki varlığının nedenini, ağırlıklı olarak *güvenlik anlayışının* gereği ve sonucuyla açıklamak mümkündür (İstanbul fethedilmeden önce, 1352'de Trakya'ya (Gelibolu) geçilmiş olması, bu anlayışın en somut örneklerindedir). Ancak bu güvenlik arayışları sonuçta bir ilişki biçimini içerdiğinden, daha ileri aşamalarda karşılıklı olarak bazı bedellerin ödenmesinin gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda, Avrupalı olmanın / güvende olmanın bir bedeli ortaya çıkmaktadır. 1856 Paris Andlaşması'yla Büyük Devletler, Osmanlı'yı doğrudan *Avrupa Ahengi*'ne dahil devletler arasına almışlardır. İngiltere, Fransa ve Avusturya, Osmanlı egemenliğini ve toprak bütünlüğüne karşı girişimleri savaş nedeni saymışlar ve böylece Osmanlı ilk kez Avrupa devletler hukuku güvencesi altında Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Buna karşılık ise Osmanlı Devleti, 1856 *Hatt-ı Hümayun*'uyla (Islahat Fermanı) tebaasının yaşam koşullarını iyileştirecek temel reformları yapmaya söz vermiştir.³ Bununla birlikte, Cumhuriyet döneminde de, Batı'ya (Avrupa'ya) yönelişin temelinde, aynı güvenlik endişesinin yattığı söylenebilir. Genellikle, Türkiye'nin coğrafi olarak Avrupa'ya dahil olduğu ifade edilir. Fakat, Türkiye'nin, evrensel örgütler dışında üyesi olduğu örgütlerin büyük bir çoğunluğunun ve siyasal-askeri ittifakların tamamının Avrupa merkezli olmasının rastlantısal olmadığı ve Avrupa coğrafyasının bir parçası olmasından daha fazla bir anlam taşıdığı da söylenebilir. Türkiye'nin bu örgütlerin üyesi olması, uluslararası alanda kendisine sağlayacağı konumu ve yararı göz önünde bulundurarak yaptığı tercihin bir sonucudur. Bu konum ve yarar, en genel biçimiyle uluslararası sistem içinde yer almak ve ulusal güvenliği sağlamaktır.

³ Halil İnalcık, "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", *Doğu Batı*, Yıl: 1, Sayı: 2 (Şubat-Mart-Nisan 1998), s. 13.

Bir Modernleşme Projesi Olarak Avrupalılaşmak

Fransız yazar *Antoine de Saint-Exupéry*, ünlü *Küçük Prens*'inde, Avrupa'nın, Türkler'e bakış açısını yansıtır:

*Küçük Prens*in geldiği gezegenin "Astreoid B-612" olduğu konusunda yabana atılmayacak kanıtlarım var. Bu gezegeni bir zamanlar teleskopla bir kez gören biri olmuş: 1909'da bir Türk gökbilimcisi.

Bu konuda hazırladığı raporu Uluslararası Gökbilimciler Kurultayına sunmuş. Ama başında fes, ayağında şalvar var diye sözüne kulak asan olmamış. Büyükleler böyledir işte.

Bereket versin, *Astreoid B-612*'nin onurunu kurtarmak için bir dediği dedik Türk önderi tutmuş bir yasa koymuş: Herkes bundan böyle Avrupalılar gibi giyinecek, uymayanlar ölüm cezasına çarptırılacak. 1920 yılında aynı gökbilimci bu kez çok şık giysiler içinde Kurultaya gelmiş. Tabii bütün üyeler görüşüne katılmışlar.⁴

De Saint-Exupéry'nin yazdıklarında, tarihsel anlamda bazı yanlışlıklar söz konusudur. Fakat, söz konusu Türk önderin -bir açıdan hepsi "modernleşmeci" olan- III. Selim, II. Mahmut, II. Abdülhamid ya da *Mustafa Kemal Atatürk* olması çok önemli değildir. Sorun, herhalde Avrupa'nın Türkler'e bakışında ve Türkler'in Avrupa'ya algılamasında yatmaktadır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, Avrupa'nın "biçim"e verdiği önem ve önceliğe karşı, aynı zamanda Türkler'in de ve belki de daha fazla, Batılılaşmayı daha çok "biçimsel" olarak algıladıkları bir gerçektir. *Gümrük Birliği* üyeliğiyle birlikte, *Araba Sevdasının*,⁵ bir yüz yıl sonra yeniden tezahür etmesi ve ucuz otomobil beklentisine giren bir toplum yaratması, Türk cephesinde çok fazla bir şey değişmediğini göstermektedir.

Genel olarak, Türk siyasal seçkinleri ve karar alıcıları –ve denilebilir ki, Türk toplumunun çoğunluğu- açısından, "modernleşmek Avrupalılaşmaktır" ve "Avrupalılaşmak modernleşmektir". Modernleşmek, uluslararası toplum içinde yer almak için ön koşuldur. Bu yaklaşım, *Atatürk*'ün "muasır medeniyet" olarak ifade

⁴ Antoine de Saint-Exupéry, *Küçük Prens*, 10. B., Çev: Tomris Uyar, İstanbul, Can Yayınları, 1995, s. 20-21.

⁵ *Araba Sevdası*, Rezaizade Ekrem'in 1896'da basılan romanının ismidir. 1870'lerin Osmanlısı'nı anlatan roman, 1839'daki Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra, toplumdaki bazı yeni sınıfların yüzeysel Batılılaşma davranışlarını eleştirmektedir. Şerif Mardin, romanın kahramanını esas alarak, Batılılaşma saplantısını ifade eden bu davranış kalbini, *Bihruz Bey sendromu* olarak nitelendirmektedir. *Araba Sevdası* eseri ve özellikle kahramanı Bihruz Bey üzerine bir değerlendirme için bkz. Şerif Mardin, "Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma," **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Beta Yayınları, 1986, ss. 39-63.

ettiği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bir temel düstur olarak kabul ettiği çağdaş dünyayı yakalama amacına yönelik olan *modernleşme projesi*yle de örtüşmektedir. Örneğin, "Türkiye'nin çağdaş uygarlık vizyonu ile tarihsel misyonunun AB'ye üyelikle örtüştüğünü"⁶ savunan *Şükrü Elekdağ*'ın yaklaşımı, Türkiye'deki siyasal seçkinlerin ve toplumun çoğunluğunun bakışını ifade etmektedir. *Elekdağ*'a göre, bu süreç "Cumhuriyet devrimiyle kıyaslanabilecek yeni bir tarihsel devrim niteliğindedir ve Türkiye bu yeni devrimde başarı sağlayabilirse, hiç kuşkusuz Atatürk'ün çağdaş uygarlık vizyonunu gerçekleştirmiş olacaktır."⁷

Ancak, Avrupa'yı örnek alan ve ona odaklanan Türkiye'nin modernleşme dinamikleri, anlayışı ve süreci ile Avrupa modernleşmesi örtüşmemekte, hatta benzeşmemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de modernleşmenin lokomotifinin, -en azından tarihsel süreçte- *Ordu* olduğu, genel kabul gören bir gerçektir. Türkiye'de modernleşme sürecinin hareket noktası, Avrupa'da olduğu gibi birey / yurttaş / toplum olmanmıştır. Askeri yenilgiler sonucu, askeri kapasitesinin yetersizleştiğini ve askeri gücünün zayıfladığını gören Osmanlı'nın, askeri teknolojisini yenilemeyi ve çağa uydurmayı gerekli görmesi, modernleşme sürecini başlatmıştır. Avrupa'nın üstünlüğü karşısında, Osmanlı'nın belki de tarihte görülmemiş bir *travma* geçirdiğini savunan *Gündüz Aktan*'a göre, Osmanlı, bu travmayı fazla zarar görmeden atlattık için askerini ve diplomasisini modernleştirmiştir. Yaşayabilmek için düşmanın uygarlığını, kurumlarını ve değerlerini almak zorunda kalan Osmanlı, temsil ettiği uygarlığı, geriliğinin ve yenilgisinin temel nedeni sayarak, yavaş yavaş terketmiştir.⁸ Bu "terk"te her şeyi mubah kılan belirleyici unsur, "devletin bekası" endişesi olmuştur. Devletin bekasını güvenceye almaya çalışan Osmanlı yönetimi, "olabildiğince" modernleşmeye çalışmıştır. Türkiye'de modernleşme süreci, bu çalışma içerisinde yer alamayacak biçimde geniş bir tartışma konusudur. Modernleşme kuramı, Batılı olmayan toplumlar için "yukarıdan aşağıya" kurgulanmıştır. Türk modernleşmesi de, genel olarak bu şablona uymaktadır. Fakat Türk modernleşmesinin temel sorunu, herhalde, yetersiz zamandır. Modernleşmesini, sıkıştırılmış bir zaman diliminde gerçekleştirmeye çalışan Türkiye, Batı'yla bir "haksız rekabet" içindedir. Buna karşın, bugün en azından, biçimsel olarak Avrupa'yla bir eşitliği yakalamıştır. Kurumsallaşmalarını tamamlamamış olmalarına karşın Batılı kurumların (parlamento vb.) varlığı, bu eşitliği ifade etmektedir. Türkiye'de modernleşme süreci, "didaktik" yöntem yanlısı *merkez* ile "deneme yanılma" özgürlüğünü savunan *çevre* arasındaki bir *güç mücadelesi* olarak gelişmiştir. Bu "çatışma" halen sürmektedir. Bu anlamda, kulağa pek hoş gelmesede ya da tartışmaya çok açık olsa da, özlerinde 28 *Şubat* ile 10 *Aralık*'ın pek farklı olmadığı söylenebilir. İlki *iç kaynaklı* ve "*militer*", ikincisi

⁶ Şükrü Elekdağ, "Milli Davamız," *Milliyet*, 24 Ağustos 2000.

⁷ *Ibid.*

⁸ Gündüz Aktan, "Avrupa Birliği'nin Bizde ve Onlarda Yarattığı Kimlik Krizi," *Foreign Policy* (Türkiye Baskısı), No: 6 (Yaz 1999), s. 65.

dış kaynaklı ve “sivil” olan bu iki “müdahale”nin, bir açıdan, “modernleştirme”ci işlevlerinin aynı nitelikte olduğunu söylemek, çok da yanlış olmayacaktır. Dahası, Avrupa’nın da, gerektiğinde “Türk usulü” yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Yakın zamanda Avusturya’da, Nazi eğilimli Özgürlükçüler Partisi’nin iktidarına karşı çıkılması, bu anlamdaki en yakın ve en önemli örnektir.⁹

Bir Kimlik Olarak Avrupalılık (Vücudumu Sahip Olabilirsin, Ruhuma Asla!)

Sahip olunan kimlik üzerinde, tarihin belirleyici etkisi göz önüne alındığında, Türkiye’nin Avrupalılığının tartışılmaz olduğu savunulmaktadır. Roderic H. Davison’a göre, Hıristiyan hükümdarların yönettiği devletlerden oluşan Avrupa devletler sisteminin bir parçası sayılmamasına karşın, Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar’dan Tuna’ya ve Viyana yakınlarına kadar hakimiyet kurduğundan, belli başlı Avrupa devletlerinden biriydi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun, Avrupa güc dengesinde önemli bir yeri vardı.¹⁰ Halil İnalcık da, Osmanlı Devleti’nin bile, en azından coğrafi anlamda Avrupalı olduğunu savunmaktadır:

Osmanlı padişahları Macaristan’ı (1526-1699), Slovakya’yı (1596-1699) ve Güney Polonya’daki Kamenets-Padolski ele geçirmek yoluyla, topraklarını Avrupa’nın göbeğine dek genişlettiler. Aynı zamanda, Osmanlı Devleti’ne bağlı Kırım Hanlığı’nın toprakları Güney Ukrayna’yı, Kuzey Kafkasya’ya dek uzanan step bölgesini içine alıyordu. Öyleyse, yayıldığı topraklar

⁹ AB Komisyonu, “demokrasiyi korumak” adına Avusturya’nın % 27 oy alan Nazi eğilimli Özgürlükçüler Partisi’nin iktidarına karşı çıkmıştır. Bkz. “AB’nin 28 Şubat’ı,” **Yeni Binyıl**, 2 Şubat 2000.

¹⁰ Roderic H. Davison, “Osmanlı Diplomasisi ve Bıraktığı Miras,” **İmparatorluk Mirası, Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası**, Çev: Gül Çağalı Güven, Der: L. Carl Brown, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, ss. 263-264. Davison, bu durumu şöyle açıklamaktadır: *Osmanlı dış politikasının toprak bütünlüğü konusunda güvence elde etme arzusuyla ilintili, ama farklı bir hedefi de, Avrupa devletler sistemine kabul edilmekte. Osmanlı İmparatorluğu, büyük bir devlet olduğu halde, 19. yüzyıl başlarında, Avrupa kıtasının liderliğini üstlendiklerini ileri süren Büyük Devletler arasına alınmamıştı. Babıali, ilk kez 1840 yılında, büyük önem taşıyan bir belgeye, Mehmed Ali Paşa’yı Mısır ve Suriye’den çıkarmayı hedefleyen Londra Antlaşması’na (o sırada antlaşmayı karşı çıkan Fransa hariç) Avrupa’nın Büyük Devletleri’yle birlikte imza atmıştı. Ertesi yıl, Fransa da İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya’yla birlikte hareket etmeye başladı. Bu beş devlet Osmanlı İmparatorluğu’yla Boğazlar Sözleşmesi’ni imzaladı. Böylelikle, imparatorluğun Avrupa’nın Büyük Devletleri arasına girmesi yolunda ilk adım atılmış oldu. Ibid.*

*açısından Osmanlı İmparatorluğu Rus İmparatorluğu'ndan çok daha Avrupalı bir devlet olarak görülebilir.*¹¹

Tarihsel anlamda Türkiye'nin Avrupalı olduğu görüşünü, yalnızca akademik çevreler değil, siyasetçiler / karar alıcılar da ağırlıklı olarak savunmaktadırlar. Örneğin, Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 1998'de bakanlık görevinin ilk bir yılını değerlendirirken, "Avrupa bizi kabul etse ne olur, etmese ne olur? Çünkü zaten biz Avrupalıyız. Bizim Avrupalılığımızın herhangi [bir] makamın tesciline ihtiyaç duymadığını, bizim zaten 700 yıldır Avrupalı olduğumuzu anlatım" demıştır. Benzer bir yaklaşıma, Bülent Ecevit de sahiptir. 3 Mayıs 2000 tarihinde, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Avrupa Birliği Şurası'nda konuşan Başbakan Ecevit, İstanbul'un fethinden sonra, yüzyıllarca vezirlerin ve sadrazamların büyük bir bölümünün Hıristiyan kökenli Avrupalı devşirmeler olduğunu belirterek, "yüzyıllar boyunca Avrupalılıkla Türklük ... iç içe geçip bütünleştikten sonra, Türk ulusunun Avrupalılığı tartışılmaz" demıştır.¹³

Ancak bugün için, bu tanımlamaların geçerliliği tartışmalıdır. Türkiye'nin AB üyesi olamaması, bir boyutuyla "Avrupalı" olamamasına bağlanmaktadır. AB'nin kurucu antlaşması olan 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre, "her Avrupalı devlet, Topluluğun üyesi olmayı isteyebilir." Fakat, Roma Antlaşması, herhangi bir biçimde Avrupa'yı tanımlamamaktadır. Avrupa kimliğinin bir ülke ya da coğrafi temeli ve Avrupa'nın fiziksel ölçülerle kesin bir sınırı yoktur.¹⁴ Dahası, bu sınırlar esnekler. Nitekim, Soğuk Savaş sona erince, AB

¹¹ Halil İnalçık, "Mirastın Anlamı: Osmanlı Örneği," **İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, Çev. Gül Çağalı Güven, Der. L. Carl Brown, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 38.

¹² **Hürriyet**, 27 Temmuz 1998. İsmail Cem'in, Türkiye-AB ilişkilerine tarihsel açıdan bakışını yansıtan yakın tarihli bir değerlendirmesi için bkz. İsmail Cem, "Turkey and Europe: Looking to the Future from a Historical Perspective," **Perceptions**, Vol. V, Number 2 (June-August 2000), ss. 5-10.

¹³ "Biz Avrupalıyız," **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 2000. Bununla birlikte Ecevit'e göre, "Türk ulusu sadece Avrupalı değildir. Aynı zamanda Orta Asyalıdır, Ortadoğuludur, Kafkasyalıdır, Karadenizli, Doğu Akdenizlidir. Türk ulusunun bu karma kimliği, Avrupalılık açısından onun bir eksikliği değil, zenginliğidir". **Ibid.**

¹⁴ Bkz. Nuri Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği," **Türkiye ve Avrupa**, Haz. Atilla Eralp, İstanbul, İmge Kitabevi, 1997, ss. 49-50. Tekeli, ve İlkin'e göre, "AB'ye üye olacak ülkeler için konulmuş olan Avrupa ülkesi olma koşulu ilk bakışta çok belirli coğrafi bir sınır çizmektedir. Oysa Avrupa coğrafi olarak yeterli açıklıkta bir kavram değildir." İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği**, 3. Kitap, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2000, s. 566. Yine, Tekeli ve İlkin'e göre, bu sınırları konjonktür belirlemektedir. *Bunun ne noktada kesileceği bir coğrafya teriminin tanımına bırakılmayacak kadar önemli bir siyasal karardır. Bu doğruya doğru uzanma AB projesinin*

doğu sınırlarının esnekliğini keşfetmiştir.¹⁵ Dolayısıyla, coğrafi olarak bile belirsizliği söz konusu olan bir yapı için, ortak paydayı oluşturacak unsurlardan söz etmek, çok kolay olmasa gerektir. Fakat, bugün gelinen noktada, Avrupa'nın bunu, kriterlerle aştığını söylemek mümkündür.¹⁶ Bugün Avrupalılık *coğrafya*yla değil, *değerler*le belirlenmektedir. Bu bile hareketli ve değişken AB'nin her zirvesi sonrasında ortaya konan ve özellikle Türkiye'nin kriter olarak değerlendirip koşul olarak algıladığı ifadeler, aslında AB üyesi olan ülkelerin toplumlarının paylaştığı değerlerdir.

Ulus-üstü yapısıyla, öncül örneği bulunmayan bir örgütlenme olarak AB, Avrupalılık duygusunun / bilincinin / kimliğinin en fazla netleşeceği zemindir. AB üyeliği sürecinde, Türkiye'nin önündeki en önemli engellerden birisi, kendi "tarih"i ile Avrupa'nın "tarih"inin örtüşmemesidir. Bu iki tarihteki deneyimler ve bunların dürtüleri farklıdır. Bu nedenle de, bu olguların belirlediği "felsefe" / "düşünce yapısı" / "zihniyet" / "dünyaya bakış açısı" aynı değildir. Bu, aslında farklı coğrafyaların farklı toplumları için doğal kabul edilmesi gereken bir durumdur. "Avrupalılık", Avrupalılar açısından kendilerinin doğuştan sahip oldukları bir kimlik iken, "öteki" olan *Türkler*'in sonradan kazanmaya çalıştığı bir kimliktir.¹⁷ Dolayısıyla, bu ten uyumsuzluğunun temelinde, *verili (tabii)* ve *kazanılmış (iradi)* kimlikler arasındaki çatışmanın yatmakta olduğu söylenebilir.

---

kendi amaçlarının değişmesine göre müzakere edilmektedir. AB'nin siyasal yönetimindeki gelişmelere paralel olarak değişen jeopolitik kaygılara göre bu uzanma değişebilmektedir. AB'nin sınırlarını yurttaşlarının dini inançlarına ya da kültürel özelliklerine göre belirlemek isteyen Avrupa içi siyasal akımların pratikte etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. AB tanımını önce Hıristiyan dünyasındaki Ortodoks sınırları aşmış, daha sonra Türkiye'nin aday ülke olduğunun ilanıyla nüfusunun çok büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkeyi içine almıştır. Küreselleşen ve çoğulculuğun yükselen değeri olduğu bir dünyada kendi sınırlarının tanımında kültürel ayrımcılık ölçütünü kullanmanın moral yükünü AB taşımak istememektedir. Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Tekeli ve İlkin, bu kriterlerin de yetersiz kaldığını savunmaktadırlar: *AB Antlaşmasında bir ülkenin üye olması için konulan koşullar arasında çok partili parlamenter demokrasiyi, piyasa ekonomisini, hukuk devleti ilkelerini, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin uygulanmasına dıyarlılığı benimsemesi bulunmaktadır. Kuşkusuz bu ölçütler belli bir sınır oluşturmaktadır. Ama bu ölçütler özellikle ulus-devletlerle yarışan bir AB kimliği oluşturmakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu özellikler çoğu kez AB olmadan da oluşmuş, ya da oluşacak özelliklerdir. Bu nedenle AB'nin ulus-devletlerin ötesine geçen ayrı bir kimlik oluşturur hale gelmesine yetmemektedir. Ibid., s. 565.*

¹⁷ Yurdusev, *ibid.*, ss. 17-85.

Hem bu çalışmanın konusunun özünü oluşturmadığı, hem de burada ele alınmayacak kadar da geniş hacimli oldukları için Türk¹⁸ ve Avrupa kimliklerinin neyi ifade ettikleri ve birbirlerine karşı duruşları, çalışma dışında bırakılmışlardır. Ancak, en azından şu söylenebilir ki, Türk, Avrupa'nın bakışında olumlu bir görünüme de sahip değildir. Çünkü, *Nuri Yurdusev*'in ifadesiyle, “*Türk kimliği, Avrupa'nın kendi kimliğini tanımlayabilmesi ve birlik ve hütünlüğüne zemin hazırlayabilmesi için tehdit olarak algıladığı ve olumsuz terimlerle resmettiği bir 'öteki'dir*”.¹⁹ Bu noktada Avrupa'nın, farklılığını yitirip, “aynı” olmaktan endişe ettiği söylenebilir. Avrupa'nın, kendisi için “öteki” olan Türkiye'yi AB üyeliğine kabul etmesi, yani kendinden sayması, kendi varlık nedenini ortadan kaldıracaktır denilebilir. Çünkü Türkler, Avrupa kimliğinin bir belirleyicisi olmuşlardır.²⁰

Türkiye, 1959'da AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile müzakerelere başladığında, iktidarda DP (Demokrat Parti) vardır ve 1950'li yılların başından itibaren *Amerikanlaş(tırıl)maya* başlanan bir Türk toplumu söz konusudur. Nitekim, Türk siyasal seçkinleri ve bunların söylemleri de, son yarım yüzyıldır, Avrupalı olmaktan çok Amerikalı olmuştur (*Turgut Özal*'ın, AB'ye üyelik konusunda “ciddi” bir ısrarı söz konusu olmasına karşın, Avrupa kökenli Türk siyasal sistemini tartışmaya açarak, -Amerikan tipi- başkanlık sistemini savunması, hem bu duruma, hem de Türk siyasal seçkinlerinin AB konusundaki çelişkilerine bir örnek oluşturmaktadır). Oysa ki, tarihsel olarak Amerikan toplumu, Avrupa'nın dışladığı değerlere sahiptir ya da en azından aynı değerleri paylaştıklarını söylemek zordur.

Diğer yandan, Avrupalı kimliğini, Türk kimliğine tercih edecek ya da Avrupalı kimliğini öncelikli taşıyacak bir Türk toplumundan söz etmek için, yeterli veri yoktur. En azından, Türkiye'de, AB'nin aşırı standartizasyonunu kabul edecek, özümseyecek ve uygulayabilecek bir toplumun varolduğunu söylemek çok zordur.²¹ Bu duruma ilişkin olarak yapılmış çalışmalar çok fazla değildir. Bu

¹⁸ Türk kimliği konusunda kapsamlı iki çalışma olarak bkz. Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993 ve Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, İstanbul, Hil Yayınları, 1986.

¹⁹ Yurdusev, *ibid.*, s. 68. Bununla birlikte, bu ilişkide karşılıklı katkılar da vardır. Türk kimliği Avrupa kimliğinin şekillenmesine sadece olumsuz değil ulus-devletlerin kurulmasında olduğu gibi, olumlu etkide de bulunmuştur. Aynı şekilde, günümüzün ulus kimliği olarak Türk kimliğinin yerleşmesinde Avrupa'nın katkısı da söz konusudur. *Ibid.*

²⁰ Avrupa kimliğinin belirleyicisi olarak Türk kimliği hakkında bir değerlendirme için bkz. *ibid.*, ss. 59-70.

²¹ Batılılaşma sürecindeki Türk toplumunun kimliğinin, banknotların bir yüzünün ulusal, diğer yüzünün AB'li olmasını öngören *Euro*'yu çağırıştırdığını söylemek mümkündür. Bu anlamda belki de en çarpıcı örneklerden birisi, *Sabah* ve *Yeni Binyıl* gazetelerinin logolarıdır. Aynı medya grubunun (*Medi Grup*) yayımları olan iki gazetenin, Euro'nun iki

konudaki ender çalışmalardan biri, planlaması Emekli Büyükelçi *Şükrü Elekdağ* ve Piar-Gallup şirketinin kurucusu *Bülent Tanla* tarafından yapılmış olan bir araştırmadır. 2000 yılı içerisinde, 17 ilde ve 2027 kişi arasında yapılan kamuoyu araştırması, Türk toplumunun % 68.7'sinin AB'ye girmekten yana, % 9.9'unun ise karşı olduğunu ortaya koymuştur (Geri kalan oran, fikri olmayanların oranıdır).²² Genel olarak, Türk toplumunun geniş kesiminin AB üyeliğinin gerçekleştirilerek "Batı"yla bütünleşmenin tamamlanmasından yana olduğu gözlemlenmektedir.²³ Diğer yandan, AB ülkelerinde de "Avrupalı" kimliğinin sahiplenilmesi, abartıldığı kadar değildir. Bu konuda yapılan bir araştırmada; Avrupa düzeyinde kendisini "sadece Avrupalı" görenlerin oranı % 4, "ulusaldan çok Avrupalı" olarak görenlerin oranı % 7, "Avrupalıdan çok ulusal" görenlerin oranı % 43, "sadece ulusal" görenlerin oranı % 43 olarak belirtilmiştir.²⁴ Dolayısıyla, AB toplumlarında bile, kendini Avrupalı / AB kimliğiyle tanımlayanlar yok denilecek düzeydedir. Bununla birlikte, kimliklerin farklılığının gerçekten ne kadar sorun yaratacağı, tartışmaya açıktır. Örneğin, Türkiye ile Avrupa arasındaki kimlik sorununun her zaman varolacağını savunan *Nuri Yurdusev*'e göre, daha az dışlayıcı ve daha esnek ögelere dayanan Avrupa kimliği, bir üst kimlik olduğu için, "Türkiye'nin kimlik ve kültür değerleri ile Avrupalılarınkinin farklı olması, uzlaşmaz oldukları sonucunu getirmez. (...) bir Avrupa kimliğinin varlığı Avrupa içindeki farklılıkları ve diğer yerel kimlikleri yok etmediğine göre, Türkiye ile Avrupa'nın beraber olması farklarının yok olmasını gerektirmez."²⁵

yüzü gibi oldukları söylenebilir. Sabah, daha "popüler" bir gazete iken, Yeni Binyıl'ın daha "entelektüel" bir çizgidedir. Sabah gazetesinin logosu, kırmızı renkli bir Türkiye haritası üzerine beyaz renkli SABAH sözcüğüdür. Helsinki Zirvesi'nden sonra yayınlanmaya başlayan Yeni Binyıl'da ise, gazetenin isminin sol yanında, hafif flu bir biçimde, yıldızlardan oluşan AB bayrağı yer almaktadır. "Ulusal" Sabah'taki Türkiye haritası son derece net iken, "Avrupalı" Yeni Binyıl'daki Avrupa yıldızları daha soluktur. Bu fark da, herhalde, ancak belirsizlik ve kararsızlıkla açıklanabilir. Milliyetçiliği çok "net" olan Türk toplumunun, AB karşısında oldukça "temkinli" olduğu düşünülürse, bu durum, belki toplumsal bir gerçeğin yansımaları olarak da kabul edilebilir (Bu durum, bu makale yazılmaya başlandığı tarihte söz konusuydu. 2000 sonbaharında, söz konusu gazeteler el değiştirmişti. Fakat bu el değişiminden önce, 2000 yazında gerçekleşen (tarihi tam olarak saptanamayan) ilginç bir gelişme ise, Yeni Binyıl gazetesinin logosundaki Avrupa yıldızlarının yerini, *küre* biçiminde bir "dünya"nın almasıdır. Bu, herhalde, eskisinden fazla "küresel" bir bakış açısını ya da taraflılığı ifade etmektedir).

²² Bkz. *Şükrü Elekdağ*, "Aklımız Avrupa'da," *Ekonomik Forum*, Yıl 7, Sayı 10 (15 Ekim 2000), ss. 30-32.

²³ Deniz Vardar, "Türkiye'nin Batı Avrupa Kurumlarına Girişi ve Kamuoyu", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s. 565.

²⁴ Dominique Moisi, "Avrupa'yı Düşlerken," *Foreign Policy* (Türkiye Baskısı), No: 6 (Yaz 1999), s. 45'den *Eurobarometer 50*.

²⁵ *Ibid.*, s. 69.

Türkler, tarihsel süreçte genel olarak, Avrupa'ya karşı kendi kimliklerini korurlarken, Avrupa kimliğinin farklılığını da kabul etmişlerdir. Avrupa'dayken Avrupalılaşmayan ya da buna ihtiyaç duymayan Türkler, Avrupa'yı kaybettiklerinde, Avrupalılaşmayı zorunlu görmüşlerdir. Avrupa'ya karşı üstün durumdayken farklılığı kabul eden Türkler, Avrupa üstün duruma gelince, onunla benzeşmeyi tercih etmişlerdir. Benzer biçimde, Osmanlı Devleti, ancak askeri güç ve üstünlüğünü kaybettiği zaman *diplomasiye* gereksinim duymuştur. Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu süreçte yaşadığı bir sorun da, Avrupalı nu yoksa AB üyesi mi olmak istediğini belirgin olarak ifade edememesidir. Paradoksal bir nitelik taşısa da, aslında Türkiye'nin AB üyesi olmasının, Avrupalılaşmasından daha kolay olduğu söylenebilir. Bir örgütlenme biçimi olarak başka örneği bulunmayan AB'nin özünü Avrupalılık oluşturmaktadır. Avrupa'nın endişesinin temelinde, özü taşımayan bir birimin böyle bir sisteme zarar vereceği ya da en azından yararlı olamayacağı düşüncesi yatmaktadır.

III. Türkiye'nin AB Politikasının Nitelikleri

Dış Politikada Süreklilik: Bir Devlet Politikası Olarak Avrupalılaşmak

Türk dış politikasının temel özelliklerinden biri olan *süreklilik*,²⁶ Türkiye'nin Avrupalılaşma süreci bağlamında çok önemli bir örneğe sahiptir. Türkiye'nin AB politikasının, hükümetlerle değişmeyen bir "devlet politikası" olduğu söylenebilir. Öyle ki, "iktidar"ın uygulamaları, "devlet" uygulamalarıyla uyumluluk gösterirken, siyasal seçkinlerin sahip olduğu söylemle çelişebilmektedir. Nitekim, Türkiye'de AB üyeliği üzerine yapılan tartışmalar, üyeliği zorunlu gören görüşlerin bunu bir Avrupalılaşma süreci olarak kabul etmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Avrupalılaşmak için AB üyesi olmak gerektiğini savunanlara karşı, AB üyesi olunca Avrupalı olunacağını savunan bir kesim de vardır. Son tahlilde, AB üyesi olmak, Türkiye'de hemen tüm çevrelerde, Avrupalılaşmanın bir parçası olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, tarihsel geçmişi olan bir durumdur. Siyasal rejimleri birbirinden bütünüyle farklı olan Osmanlı ile Türkiye, Avrupalılaşma yönünde aşırı denilebilecek bir isteğe sahip olmuşlardır. Bir imparatorluk ve bir cumhuriyet, aynı amaca yönelik olarak, hemen aynı düzeyde bir ihtiras taşımışlardır. Osmanlı'da Tanzimat'la başlayan bir modernleşme süreci, Cumhuriyet'le -görece- sonuçlandırılmıştır. Bu bir yüzyıllık süreç (*süreklilik* ve *dönüşüm*), zihniyet ve kurumlar düzeyinde olduğu kadar, politika düzeyinde de söz konusu olmuştur. Bu süreç sonunda Türkiye, Avrupalılaşırken, "Avrupa merkezli" dış politikası da hemen hemen aynı çizgide sürdürülmüştür. Nitekim, tarihsel süreç

²⁶ Türk dış politikasında süreklilik konusunda bir değerlendirme için bkz. Oral Sander, "Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri," *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXVII, No: 3-4 (Eylül-Aralık 1982), ss. 105-124.

değerlendirildiğinde, Türkiye'nin AB politikasının bir süreklilik gösterdiği görülmektedir.

Türkiye'nin AET'ye ortak üyelik başvurusu, 1959'da, "liberal" ve "Amerikan yanlısı" DP Hükümeti tarafından yapılmıştır. Başvuruyla başlayan müzakere süreci, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle kesintiye uğramıştır.

Topluluk ile Türkiye arasında ortaklık kuran Ankara Antlaşması, 12 Eylül 1963'de imzalanırken Türkiye'deki koalisyon hükümetinin ağırlığını, "devletçi" ve DP'ye göre daha "Avrupalı" olan (ya da en azından -DP kadar- ABD yanlısı olmayan) CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) oluşturmaktadır. Türkiye adına imza koyan kişi Başbakan ve CHP Genel Başkanı, Lozan Antlaşması'nı imzalayan *İsmet İnönü*'dür.

1987'de, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusunu yapan ANAP (Anavatan Partisi) Hükümetinin Başbakanı *Turgut Özal* ise, 1960'lı yılların sonunda Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı olarak, AET'ye en fazla karşı çıkan isimlerden olmuştur. Bununla birlikte, 1980'li yıllardaki *Turgut Özal*, tüm "Amerikancı"lığına karşın, AB üyeliği için son derece ısrarlı bir tutum izlemiştir.

AB'ye katılım sürecinde taraftarlığı en tartışmasız isimlerden biri de, *Tansu Çiller*'dir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki en önemli gelişmelerden biri olan *Gümrük Birliği* üyeliği, belki *Özal*'dan bile daha fazla "Amerikancı" olan *Çiller*'in başbakanlığı döneminde gerçekleşmiştir.

RP de (Refah Partisi), tüm muhalif söylemine karşın, iktidarında, AB konusundaki mevcut devlet politikasını sürdürmüştür. Diğer nedenlerin yanı sıra, ifade etmek gerekir ki, RP'nin dinamikleri, hiçbir zaman Türk dış politikasını köklü bir değişikliğe götürecek kadar güçlü olmamıştır.

1999 erken genel seçimlerinden ikinci parti olarak çıkan ve koalisyon hükümetinin büyük ortağı olan MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ise, 1980 öncesinde, denilebilir ki, bir MSP (Milli Selamet Partisi) kadar AET'ye karşı olmuştur. Bugün için ise, AB'ye taraf olması bir yana, MHP'nin, en azından, AB üyesi -Fransa, Avusturya gibi- bazı ülkelerdeki şovenist / ırkçı yaklaşımların dinamiklerini taşımadığı bile söylenebilir.

Tam üyelik sürecinde önemli bir aşama olarak kabul edilen *Helsinki Zirvesi* kararları, bir koalisyon hükümeti söz konusu olmasına karşın, neredeyse yalnızca Başbakan *Bülent Ecevit*'in zaferi olarak görülmüştür. 1963'de bir "sol" parti tarafından başlatılan üyelik süreci, yine bir "sol" parti tarafından, -belki sonuçlandırılmamıştır fakat,- önemli bir noktaya getirilmiştir (Aslında, ortaya

çıkan “başarı” tartışmaya muhtaçtır. Her şeyden önce, işleyen bir süreç söz konusudur. Helsinki Zirvesi’nden çıkacak karar önceden tahmin edilmiş ve bunun beklentisine girilmiş, bu gerçekleştiğinde de başarı olarak kabul edilmiştir). Bu süreçte, Ecevit’in, günah çıkarmak istercesine bir performans gösterdiği ifade edilebilmektedir.

Realizm

İki kutuplu sistem, Soğuk Savaşla birlikte son bulmuştur. Uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlerin, dış politikalarını bu değişikliğe uyumlu hale getirmeleri bir zorunluluktur. Dolayısıyla, yeni *parametrelere* sahip olan aktörlerin, yeni *davranış kalıplarına* da sahip olmaları beklenmelidir. Bu bağlamda, Türkiye’nin uluslararası sistem dışında kalmama ve sisteme *entegre* olma çabası, Soğuk Savaş sonrası dönemde de söz konusudur. Denilebilir ki, Türkiye’nin bu dönemde dış politikasındaki en önemli amacı, AB üyesi olmak olmuştur. Bu yaklaşımın, AB üyeliğine aday diğer ülkeler için de aynı düzey ve önemde geçerli olduğu söylenebilir. AB’yi ikame edici bir başka yapılanma / örgütlenme olmadığı dikkate alınrsa, bu stratejinin oldukça “realist” olduğu kabul edilebilir. Diğer yandan, Türkiye’nin ulusal güç kapasitesi, hiçbir zaman yalnız kalmasını sağlayacak büyüklükte olmamıştır, bugün de değildir. Türkiye’nin, İkinci Dünya Savaşı sonrası izlediği dış politikasını biçimlendiren *ittifak stratejisi*, bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’nin AB politikasını, *realist politika* çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

AB konusundaki realizm, Türk dış politikasında geçerli olduğu gibi, Türk siyasal seçkinlerinin tutumlarında da söz konusudur. Türk siyasal partilerinin sahip oldukları temel ortak özelliklerinden biri, genel olarak, “sistem”le / “devlet”le ters düşmemeleridir. Böyle bir ters düşme, iktidar olma olasılığını neredeyse ortadan kaldırmaktadır. Ekonomide olduğu iddia edildiği gibi, siyasette de bir *gizli elin* varlığını hissettiren bu uyumluluğun, aslında ağırlıklı olarak, realizmden kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum, AB için fazlasıyla söz konusudur denilebilir. Bu anlamdaki en somut örneklerden biri, Türk siyasal yaşamının, AB konusunda görüşleri en katı olan siyasal partisi konumundaki RP’nin bile, iktidarda, muhalefette olduğundan çok farklı bir tutum izlemesidir.

Pragmatizm

Türk dış politikasının en temel ve en belirgin niteliklerinden biri olarak *pragmatizm*, realizmle iç içe girmiş bir nitelik göstererek, AB politikasında daha somut olarak belirmektedir. Toplumsal düzeyde -günlük yaşama katkı sağlama anlamında- yaşam standartlarını yükseltici bir araç olarak görülmesinden,

uluslararası sistem dışında kalmama çabasına kadar, her aşamada bir pragmatizmden söz etmek mümkündür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Avrupa'da bütünleşme süreci hız kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin, bir yandan Avrupa bütünleşmesi içerisinde yer almaya çalışırken, bir yandan da başka bölgelere yönelmesi, oldukça dikkat çekicidir. Türkiye gibi bir ülke için, AB üyeliğini dış politikanın tek amacı ve hedefi olarak kabul etmek, yumurtaları aynı sepete koymaktan fazla bir anlam taşımayacaktır. Dolayısıyla, bu çok yönlü dış politika arayışı, Türk dış politikasının geleneksel bir niteliği ve realist dış politikanın bir gereği olduğu kadar, pragmatisttir de. Soğuk Savaş sonrası ortamda, Türkiye'nin bölgeler (Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Orta Asya, Ortadoğu vb.) düzeyindeki arayışlarını, böylesi bir pragmatizm yaklaşımıyla değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Bir İç İçe Girmişlik: Demokratik Olmayan Süreç, AB Üyeliğini "Müttefik" Pozisyonunda Algılamak ve "Klasik" Diploması

Tek parti döneminden sonra iktidar olan DP'nin iktidarını kaybetmesinin temel nedenlerinden biri, "demokrasi"yi uygulamayı ya da -belki de daha doğrusu- uygulayamayışıdır. Siyaset ve demokrasi deneyimleri, tek partili dönemle sınırlı olan DP siyasal seçkinlerinin, çok demokratik davranış kalıplarına sahip olmalarını beklemek pek de gerçekçi değildir. Aynı durumun dış politikada da geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Kuramsal olarak dış politikanın gerçekten ne kadar demokratik olabileceği tartışmalı olsa da, Türk dış politikasının yeterince demokratik ve denetime açık olmadığı söylenebilir. Bu durum, AB konusunda çok daha fazla hissedilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ittifak stratejisini kabul eden Türkiye, belki diğer dış politika stratejilerine göre daha "demokratik" olunması gereken AB politikasını da, özel bir özen göstermeden, askeri ağırlıklı bir strateji içinde biçimlendirmiştir.²⁷ Batılı / Avrupalı olmanın askeri ayağı NATO üyesi olmak biçiminde kabul edilirken, siyasal-ekonomik ayağı da AB üyeliği olarak algılanmıştır. Türkiye'nin, AB üyeliğini bir müttefik pozisyonu olarak algılamaması ve AB'nin bir ittifak değil bir "birlik", bir örgüt değil bir "entegrasyon" olduğu gerçeğinin daha fazla farkına varması, herhalde daha doğru olacaktır.

²⁷ Tezel de aynı yönde bir görtüşe sahip olarak, "Türkiye'nin dış politika geleneği, demokratikleşme ve siyasetin denetimi altına girme sürecinden henüz geçmediği için, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme politikası, siyasi değil askeri bir strateji ile sürdürülmektedir. Burada işaret ettiğim askerilik askerlerimizinki değil sadece, diplomatlarımızın da sergilediği bir askerilik." demektedir. Yahya Sezai Tezel, "Avrupa'yla Gerilim Var," *Yeni Binyıl*, 2 Temmuz 2000.

Türkiye, AB'yle ilişkilerini, genel olarak "klasik" ya da "geleneksel" dış politika çerçevesinde değerlendirmektedir. Sahip olunan *stratejiler, taktikler ve müzakere teknikleri* genel niteliktedirler. Bunların "spesifik" olmamaları, belki de, AB'yle ilişkilerdeki sorunların nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Oysa ki, Türkiye'nin AB'yle ilişkisi, bir "dış ilişki" biçimi olmaktan öte ve farklı anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda, dış politikanın alışılmış *davranmış kahıplarıyla* sürdürülmesi mümkün olmayacağı gibi, genel ya da klasik belirleyicilerden farklı olarak, başka / yeni unsurların yer almasını sağlayıcı mekanizmaların geliştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması kaçınılmazdır. Bu unsurlar, en azından "sivil toplum" ve onun bir ürünü olan baskı / çıkar grupları olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin yalnızca siyasal seçkinlerin yer aldığı / egemen olduğu bir karar alma mekanizmasının belirlediği politikalarla AB'yle ilişkilerini sürdürmesi, herhalde daha fazla mümkün olmayacaktır. Sürdürülse bile, bu politikanın çok sağlıklı olacağını söylemek mümkün değildir. Eğer böyle bir süreçte "başarı" bekleniyorsa, bu sürece toplumsal katılımın düzeyini arttıran bir yaklaşım izlenmesi, bir zorunluluktur.

Türkiye'nin Müzakere Zemini: "Sıfır Toplamlı" Çatışmacı Model

Türkiye dış ilişkilerinde genellikle kazanmaya alışmış ya da koşullanmış bir tutum izlemektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin, AB politikasında "*sıfır toplamlı*" *çatışmacı model*²⁸ yaklaşımıyla hareket ettiği söylenebilir.²⁹ Bu model, Türkiye'nin yalnızca müzakerelerde tercih ettiği bir teknik değil, bütün üyelik sürecinde bir bakış açısı olarak belirlemektedir. Bu yaklaşımın, bugüne kadar Türkiye'ye sağladığı "kazanç" son derece sınırlı olmuştur. Umulanların elde edilememesi, müzakerelerin tıkanması gibi olumsuzluklar, bir ölçüde bu yaklaşıma bağlanabilir.

²⁸ Bu zeminde, bir tarafın, diğer taraf ya da tarafların aynı orandaki bir kaybı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, görüşmelerde yapılan pazarlıklarda her taraf kendi çıkarını maksimize edebilmek için karşı taraf ya taraflardan mümkün olduğunca fazla bir şeyler koparmak zorundadır. Böyle bir ortamda yapılan görüşmelerde taraflar, genellikle, bütün olgu, olay veya fikirleri kendi argümanlarını destekleyecek ve / veya karşı tezleri çürütecek bir biçimde sergilemeye, karşı taraf veya tarafların açık ya da hataları üzerine ısrarla gitmeye yatkındırlar. Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İkinci Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 310.

²⁹ Tezel de, benzer bir değerlendirme yapmaktadır: *Bu sorunun bir yanıtı, tekno bürokrat dış politika ve güvenlik kurumlarındaki kardeşlerimizin mesleki alışkanlıklarıyla ilişkili. Bu arkadaşlarımız bütün kariyerleri boyunca bir satranç tahtasının iki ucunda oynanan oyuna benzer strateji ve taktik oyun yeteneği geliştirmek için yaşamış insanlar. Paradigmaları aşağı yukarı etkili güç kullanımı optiği ve sanatına dayanıyor. Bu sanat, Aristocu anlamı ile politika sanatından bütünüyle uzak. Politika sanatı, bir şey vererek bir şey almaya çalışan ticaret sanatına daha yakın.* Tezel, *ibid.*

Oysa ki, “sıfır toplamı olmayan” uzlaşmacı model³⁰ üzerine geliştirilecek bir yaklaşım, belki de, Türkiye’nin bu süreçteki sorunlarının çözümüne katkıda bulunabileceği gibi, bir müzakereci olarak daha güçlü olmasını da sağlayabilecektir. Bu yaklaşımın, karşılıklı bir esnekliği gerektirmesine karşın, Türkiye’de genelde anlaşıldığı biçimiyle “ödün vermek”den ayrı düşünülmesi de bir koşul olsa gerektir.

“Statik” Bir Statü Olarak Algılama

Türkiye’nin AB politikasındaki göze çarpan unsurlardan biri de, AB’yi “statik” bir yapı olarak gören anlayıştır. Fakat aslında, Türkiye’nin, tamamlanmış ve mükemmel bir olgu ile karşı karşıya olmadığı bir gerçektir. AB bir *bitmemiş senfoni* görüntüsü vermektedir. Bununla birlikte, AB’nin *dinamik* bir süreç ve yapı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu kabul, Türkiye’nin AB’yle ilişkilerine belli bir esneklik getirebilecektir. Bu esneklik içerisinde, AB ile olan ilişkilerini *sürekli bir müzakere süreci* olarak algılamak da, Türkiye açısından kolaylaştırıcı bir etken olabilecektir.

AB’nin “oluşum halinde olan bir proje” olduğunu kabul etmek ve Türkiye’nin “oluşmakta olan bir topluluk”la ilişki içinde olduğunu düşünmek, AB-Türkiye ilişkilerinin kavranışını önemli ölçüde zenginleştirecektir.³¹ Aynı durum

³⁰ Bu zeminde ise, taraflardan birisinin kazancı, diğer taraf ya da tarafların aynı orandaki bir kaybı anlamına gelmemektedir. Ya da taraflardan birisinin kaybı, diğer taraf ya da tarafların kazancı anlamına da gelmemektedir. Hatta taraflar, oranları eşit veya farklı olmak üzere, aynı anda kazançlı olabilmekte ya da zararlı çıkabilmektedirler. Bu türden bir zeminde taraflar, aralarındaki mevcut ortak çıkarları öne çıkarma, karşı tarafın “hayati çıkarları”na saygı gibi, uzlaşmaya yönelik tutumlar içerisine girebilmektedirler. Bu gibi bir durumda, görüşmelerin başarısı, tarafların aynı anda bölüştükleri kazanç veya kayıpların oransal dağılımı ile de yakından ilgilidir. Sönmezoglu, *ibid.*, s. 311.

³¹ Tekeli ve İlkin, *ibid.*, s. 555. Fakat, AB’nin bir proje olduğunu kabul etmenin tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. AB bir projedir denildiğinde üstü kapalı olarak bu projenin varacağı noktanın belli olduğu varsayıldığı düşünülebilir. Örneğin, sınırları önceden bilinen bir Avrupa’da bu oluşumun sonucunda Avrupa Birleşik Devletlerine ulaşacağı beklenebilir. Yani bu durumda bir erekse oluşum söz konusu olacaktır. Bu projenin böyle erekse yönünün varlığının kabul edilmesi AB-Türkiye ilişkilerinin yorumu açısından çok önemli sonuçlar doğurur. Bu ilişkilere büyük ölçüde önceden kestirilebilir, araçsal bir ilişki niteliği kazandırır. Oysa, AB’ye varış noktası önceden belirlenmemiş oluşum halinde bir proje olarak yaklaşıldığında AB Türkiye ilişkileri ve yapılan müzakereler tamamıyla anlam değiştirir. Eğer AB projesi erekli olarak kabul edilirse, Türkiye’nin AB’ye katılması bu projenin eksik olan bir mozaik taşının eklenmesiyle tamamlanması olarak yorumlanacaktır. Oysa AB erekli olmayan oluşum halinde bir proje olarak görülürse, Türkiye’nin katılması AB projesinin yeniden tanımlanması ya da niteliğinde bir değişiklik olarak yorumlamak durumunda kalır. Türkiye’nin Helsinki Zirvesi’nde aday ülke olarak ilan edilmesi bile, AB’nin bu sonuçlanmamış durumuyla açıklanabilmektedir:

AB açısından da geçerlidir. Bu anlamda, “Türkiye’nin 1963’te Ankara Antlaşması’nı yaparken ilişki kurduğu Ortak Pazar ile Maastricht Antlaşması’ndan sonra ilişki kurduğu AB çok farklı nitelikte olgulardır.”³² Dolayısıyla, bu farklılıklar, Türkiye’ye karşı ileri sürülen koşulları da farklı kılmaktadır. 1963 Ankara Antlaşması’nı imzalayan Türkiye ile 2000’li yılların Türkiye’si, oldukça farklıdır. AB’yle kırk yıllık hukuku olan Türkiye, 1963’de “ortak” olarak tanınmışken, 1999’da Helsinki Zirvesi’nde “aday” ilan edilmiştir. 1963 Türkiye’si, -1961 Anayasası dikkate alınacak olursa- en azından hukuksal ve siyasal açıdan, 1982 Anayasasının yürürlükte olduğu bugünün Türkiye’sinden çok farklı bir noktadadır. Bu nokta, genellikle bugünkünden “daha ileri” olarak değerlendirilmektedir. Denilebilir ki, temel hak ve özgürlüklerin varlığı ve demokrasinin en önemli ölçütü olan “katılım”ı sağlayıcı düzenlemeler açısından 1961 Anayasasına sahip bir Türkiye’nin, 1963’de ortaklığa kabul edilmesi çok daha kolay olmuştur. 2000’li yıllarda ise, üyeliğinin gerçekleşmesi tartışmalı, hatta çok zor olan bir Türkiye söz konusudur.

Geçmişte *sanayi toplumunun* değerlerinin belirlediği kriterler, bugün yerini, *bilgi toplumunun* değerlerinin belirlediği kriterlere bırakmıştır. Bilgi toplumunun da aşılabacağı ve belki de aşılmakta olduğu düşünülecek olursa, gelecekte, AB’nin kriterlerinin değişmesi / yenilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Fakat Türkiye’nin algılaması ve yaklaşımı, belli (varolan) kriterleri yerine getirince, sorumluluğunun ve sorunlarının sona ereceği yönündedir. Oysa ki, AB’nin değişkenliğinin sürekli olduğunu esas alan bir yaklaşımın sahiplenilmesi, Türkiye açısından önemli bir gelişme sağlayacaktır.

“Alternatifsiz” Dış Politika

Kuramsal olarak, Türkiye’nin, uluslararası ortamdaki almasıkları, son derece geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu yelpazede, Avrupa dışında, Balkanlar, Karadeniz, Avrasya, Kafkasya, Asya, Ortadoğu ve Akdeniz gibi dahil olunan “coğrafyalar” ile Orta Asya Türk cumhuriyetleri ve İslam ülkeleri gibi

---

AB’nin hatasından dönmesi, Dışişleri Bakanlığının başarısı vb. saptamalar bazı gerçekleri yansıtmış olsa da, yeterli bir açıklayıcılık taşıdıklarını söylemek zordur. Bu konuda daha köklü açıklamalar, AB’nin varacağı nokta önceden belirlenmemiş, oluşma halindeki bir proje olmasıda bulunabilir. AB’nin böyle bir proje olarak görülmesi halinde, Türkiye gibi nüfus olarak, alan olarak büyük ve diğerlerinden farklı bir ülkenin bu birliğin parçası olarak kabul edilmesini, bu projenin bir ölçüde de olsa değişmesi olarak yorumlamak olanaklıdır. Böyle bir bakış açısı içinde yaklaşıldığında Türkiye’nin aday olmasını Kopenhag ölçütlerine uygun gelişmeleri gerçekleştirmesiyle açıklamaktan çok, AB’nin Türkiye’den beklentilerinin değişmesiyle açıklamak daha doğru olur. *Ibid.*, ss. 573-574.

³² *Ibid.*, s. 555.

“ortak kimlikler” yer almaktadır. Fakat, içeriği ve derecesi ne olursa olsun, söz konusu unsurları esas alan herhangi bir birliklilik oluşturmak, AB’ye tam üye olmaktan daha az olası görünmektedir. Nitekim, coğrafya bağlamında KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi) ve ortak kimlik bağlamında İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) dışında herhangi bir ciddi örgütlenmeden söz etmek mümkün değildir. Ayrıca KEİB çok başarılı olmadığı gibi, İKÖ’nün de, Türkiye’nin beklentilerine yanıt veren bir örgütlenme olduğunu söylemek zordur.

Türkiye’nin partneri ya da müttefiki olabilecek ülkelerin, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıları ve kapasiteleri yanında, Türkiye kadar çok boyutlu kimliğe sahip olmamaları, istek derecelerini ve hareket alanlarını sınırlamaktadır. Örneğin, Bulgaristan yalnızca bir Balkan ve Karadeniz ülkesidir; Azerbaycan yalnızca bir Kafkasya ülkesidir; Irak yalnızca bir Ortadoğu ülkesidir. Bu nedenle, bu ülkelerin, Türkiye’de sıkça telaffuz edildiği biçimde, *rest çekme, köprüleri atma* ya da *genileri yakma* şansları yoktur. Dolayısıyla, Türkiye kadar “bağımsız” olmadıkları söylenebilir. Bu durum, Türkiye’yi de AB dışında herhangi bir oluşum için beklenti içine girmekten uzaklaştırmakta ve “AB’nin alternatifi olmadığı” savını, en azından bu noktada geçerli kılmaktadır.

Diğer yandan, Türkiye’nin söz konusu biçimlerde tavır alması da, çok sağlam zeminlerde gerçekleşmemektedir. AB konusunda sık sık rest çeken Türkiye’nin bu restin görülmesi durumunda uygulayacağı politika belirgin değildir. Bu bağlamda, toplumsal kabul edirliliği yüksek olmayan bir politikanın uygulanabilmesi kolay değildir. Örneğin, Türkiye, 1974’de Kıbrıs’a askeri müdahalede bulunarak, uluslararası ortamı neredeyse bütünüyle karşısına almıştı. Ancak, bu askeri hareket, Türkiye açısından, “bedeli ne olursa olsun ödenilmek zorunda olunan” bir nitelik taşımaktaydı. Ya da en azından toplumsal açıdan böyle bir algılama / kabul söz konusu olmuştur. Nitekim Türkiye bu bedeli, uluslararası ortamda yalnız bırakılmakla ve üç yıl süren ABD ambargosu ile ödemiştir. Fakat, bugünkü uluslararası ortamda, benzer biçimdeki bir yalnız kalmanın bedeli ise, çok daha yüksek olacaktır. Bundan öte, bugün için, böylesi bir bedeli ödemeyi kolaylıkla kabul edebilecek bir toplumsal yapıdan söz etmek zordur. Ancak, Türkiye gibi bir ülke için, “alternatifsizliği” yüceltmesi ya da rota tutması herhalde, son derece tehlikeli bir yaklaşımdır. Alternatifin bulunmayışı bir gerçek olarak kabul edilmekle birlikte, dış politikadaki performansın bir bölümü de bu alternatifsizliği aşmak için harcanmalıdır.

Türkiye: “Sine qua non” mu?

Türk düşünce tarihinin en ilginç isimlerinden olan *Peyami Safa*, henüz İkinci Dünya Savaşı’nın sürdüğü bir tarihte kaleme almış olduğu, *Avrupa Birliği* başlıklı makalesinde şöyle demektedir:

Avrupa Birliği idealinin kökleri geçen asra kadar uzanır. 1914 -18 Dünya Harbinden sonra, bu timit, Briand'ın Cenevredeki söylevlerle yeniden parladı. Fakat Leman gölünde suya düştü ve söndü. Sönmekle de kalmadı; Avrupa Birliği politikasından bugünkü harbi doğuran Avrupa ikiliği doğdu ve nihayet bütün dünyayı iki muharip cepheye ayırdı.

Bu maskara birlik fikri evvela Türkiyeyi dünya haritasından silmekle işe başlıyacaktı. Versaycılar ve cenevreciler Avrupa Birliğinin siyasi olmadan evvel iktisadi ve iktisadi olduğu kadar da ruhi bir sisteme dayanabileceğini görmek istemediler, çünkü hunun için Avrupa Birliğinin gerektirdiği iş bölümünde her milletin rolü, karı ve mes'uliyeti olmak şarttı.

Avrupanın bünyesini yapan her uzvun, her milletin, milli şuurların ve milli iradelerin coğrafı bir vahdette sona crimesini isteyen bir Avrupa birliği, bir orkestra hazırlamak için ona iştiraak edecek musiki aletlerini kırmak isteyen bir delinin hayali nisbetinde mümkün olabilir. Avrupa birliği, bilakis, her musiki aletinden kabiliyetinin en fazlasına göre ayarlanmış bir ses isteyen mükemmel bir orkestra yapısını andırdığı için, her millete azami gelişme imkanları vermek zorundadır. Milliyet pılanuna göre düzenlenmemiş bir Avrupa orkestrasından hiçbir tekamül konseri beklemeyiniz. Fakat bu plan, Versayın bir alay kukla ve tampon millet icad eden gülünç milliyetler apukuryası olmayacak. Türkler gibi bütün tarihinde bir tek esaret dakikası yaşamamış hür milletleri dünya haritasından silmeğe ve bütün varlıklarını büyük devletlerin kölesi olmağa borçlu kavimleri sipsivri yükseltmeğe kalkmıyacaktır. Liyakatlı milletler arasındaki ahenge dayanan bir Avrupanın hiçbir buhrandan pervası olamaz.³³

Bir Avrupa birliğinin Türkiye'yi hedef alacağı, fakat bununla birlikte, Türkiye'nin içinde yer almadığı herhangi bir Avrupa örgütlenmesinin "mümkün", "gerçekçi", "sağlıklı" ve "uzun ömürlü" olamayacağı düşüncesi, AB konusundaki Türk perspektifinin, hatta argümanının temel niteliklerinden, daha doğrusu dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır. Türk siyasal seçkinleri genel olarak aynı söylem sahiptirler: "AB Türkiye için zararlıdır; Türkiye'yi dışlayan bir AB çok daha zararlıdır; o zaman Türkiye mutlaka AB içinde yer almalıdır." Bu yaklaşım, serumun zehirden imal edilmesi mantığını taşımaktadır. Yarım yüzyıldan fazla bir süre önce Safa'nın sahip olduğu paranoya yüklü yaklaşım, Türk siyasal seçkinleri tarafından bugün de taşınmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin AB için olmazsa olmaz bir aktör kabul edilmesi, halen Türkiye'nin elinde olan bir durumdur. Doğru

³³ Peyami Safa, "Avrupa Birliği," **Millet ve İnsan**, İstanbul, Akbaba Yayını: 4, 1943, 103-104. Alıntı orijinal biçimiyle yapılmıştır.

kullanılabilmesi koşuluyla, Türkiye'nin sahip olduğu nitelikler ve avantajlar, Türkiye'nin vazgeçilmezliğini ya da en azından göz ardı edilemezliğini daha etkili ve daha sonuç alıcı kılacaktır.

IV. Sonuç

Europa için Türkiye suyun öteki yakasıdır ve kaçıp terkettiği, bir daha geri dönmediği bir coğrafyadır.³⁴ Ne zaman döneceğine ilişkin bir işaret de yoktur. Bununla birlikte, Türkiye'nin Avrupa'ya duyduğu *platonik aşk*, 2000 yılıyla yeniden alevlenmiştir. Bunun nedeni, 10 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nden çıkan kararlar Türkiye'nin -nihayet- "Avrupalı" kabul edilmesidir. *Karar*, Türkiye'de genel olarak böyle yorumlanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin yeni bir mecraya girmiştir. Ancak bu durumu, olumlu ya da umutlu olarak değerlendirmek için henüz çok erkendir.

Her şeyden önce, Türkiye'de son yıllarda AB üyeliği için artan isteğin, aslında çok da "samimi" olduğunu söylemek zordur. Kısa dönemde bir çıkış yolu olarak görülen AB üyeliği, son yıllarda, özellikle eski muhalifler ("İslamcılar", "solcular", "bölücüler", vd.) kesiminde yükselen bir talep yaratmıştır. *Merkez*in kırk yıldır savunduğu, yücelttiği ve politika izlediği bu "statü", *çevre* tarafından da talep edilmeye başlanmıştır. Bu ise, eski muhalif yeni taraftarların rejim karşıtı ya da rejim için tehdit ve tehlike kaynağı ilan edilmelerine neden olmuştur. Aslında, "devlet" in, toplumda AB lehine bir kamuoyu yaratmayı da amaçları arasına alması gerekirken, yeni taraftarlara şüpheyle bakması söz konusu olmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin yaşadığı bir başka çelişkiye örnek olsa gerektir. Ancak, bir başka gerçek de, bu yeni taraftarların, kendi dinamikleri doğrultusunda hareket etmedikleridir. Daha doğrusu, bu kesimleri taraftarlığa iten unsurlar, kendi dinamikleri değildir. Bu "radikal" ve "marjinal" bu yaklaşımlar, Türkiye'de kendileri için hareket serbestisi olmadığı için AB üyeliğini savunmaya başlamışlardır. Bu nedenle de, hareket noktaları ve argümanları ne merkezle, ne de Avrupa'yla tam olarak örtüşmektedir.

Diğer yandan, *ulusal egemenlik* konusunda halen tartışmalar yaşayan Türkiye'nin, *ulus(lar)üstü* egemenliği esas alan bir yapı içerisinde, işinin kolay olduğu söylenemez. Türkiye'de egemenliğin sahiplenilmesi konusundaki çatışmaların, tam üyelik sürecinde önemli bir engel oluşturmaktadır. AB, ulusal

³⁴ Yurdusev, *ibid.*, s. 31. Genel olarak Yunan mitolojisinde *Europa*, bugünkü Lübnan ya da eski Fenike bölgesinde, Sur (Tyre) şehrinin kralı olan Agenor'un kızıdır. Homeros'a göre ise Phoenix'in kızıdır. Dünya güzeli bu ilahe, Zeus'u meftun eder. Bembeyaz yakışıklı bir boğa kılığına bürünen Zeus ise *Europa*'yı ayartıp Girit'e kaçıtır. Zeus'tan bir sürü oğul sahibi olan bu ilahe, sonunda Girit kralı ile evlenerek orada yerleşir. Suyun (Ege'nin) doğu yakasında kalan memleketine bir daha dönmez. *Ibid.*

kural koyucuların statüsünü değiştiren bir yapıya sahiptir. Kural koyma yetkisinin bütünüyle ya da kısmen devri, egemenliği tartışmalı hale getirmektedir. Diğer yandan, AB'nin Türkiye'den talep ettikleri, özellikle Kopenhag kriterleri olarak ifade edilenler, AB'ye üyelik için koşul olmakla birlikte, yalnızca Türkiye'nin noksanlıkları değil, Türkiye'de siyasetin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Biraz katı bir ifadeyle, bunların varlığı, Türkiye'de siyasetin yokluğu demektir. Türkiye'nin, AB'nin tam üyesi olması halinde, karşılaşacağı belki de en büyük sorun, üzerinden siyaset yapılan malzemenin yok olması olacaktır. Geleneksel siyaset zemininin değişmesinin ve modern siyasete geçiş zorunluluğunun, Türk siyasal seçkinlerinde, AB üyesi olmaya karşı bir *refleks / tepki* yarattığı söylenebilir.³⁵

Uluslararası ilişkiler, *güç dengesi* üzerine kuruludur. Güç dengesinin - devlet açısından- temel belirleyicisi, *ulusal güç*tür. Türkiye'nin AB üyeliğini *Sevr Antlaşması* ile özdeş görmek, Türkiye'de AB üyeliği konusundaki muhalif yaklaşımların temel argümanlarından birini oluşturmaktadır. Bir ülkenin taraf olduğu ya da olmadığı -ve fakat kendisine karşı yapılan her antlaşma-, Sevr etkisi yaratabilir. Bu etkiye açık olmayı beraberinde getirecek olan ya da etkiyi ortadan kaldıracak olan unsur, *ulusal güç kapasitesidir*. Kişi başına düşen ulusal geliri üç bin doları aşmayan bir ekonominin belirlediği ulusal güç, Türkiye'ninkinden daha fazla ve daha etkili bir dış politika üretemez. Kaldı ki, Türk dış politikası, ulusal gücüne göre (ya da daha doğrusu ekonomisine oranla; çünkü ulusal gücün başka unsurları vardır ve Türkiye'nin kapasitesini esas olarak bunlar belirlemektedir) oldukça etkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının başlıca nedenlerinden biri olarak kabul edilen ve resmi ulusal tarih öğretiminde bu biçimde yer alan *kapitülasyonlar*, devletin en güçlü olduğu dönemde bir lütf olarak tanınmıştır. Olumsuz etkisi ise, devletin gücünü yitirdiği zaman söz konusu olmuştur. AB üyeliğinin Sevr etkisi yaratmaması, Türkiye'nin, gerek üyeliğin gerçekleşmesinde ve sonrasındaki müzakere yeteneğine ve gerekse de bu müzakere sürecini besleyecek ulusal güç kapasitesine bağlıdır.

Yeniden yapılanma sürecini yaşayan uluslararası sistemin kazanacağı biçim henüz belirginleşmemiştir. Avrupa / AB, bu yeniden yapılanmada kendisini olabildiğince fazla ifade etmeye çalışmaktadır. Türkiye bu süreçte, bir yandan yaklaşık bir yarım yüzyıldır *demirlediği*³⁶ Avrupa'nın içinde yer almaya çaba

³⁵ İhsan Dağı, bu refleksi "Batılılaşma korkusu" olarak adlandırmaktadır. Benzer bir yaklaşım için bkz. İhsan Dağı, "Batılılaşma Korkusu Var," *Milliyet*, 2 Mayıs 2000.

³⁶ Mehmet Uğur'a göre AB, Türkiye için bir "dayanak"tır. Dayanak (anchor), alınan ekonomik ve politik kararlara bağlı kalma ve bu kararları uygulama konusunda güçlük çeken karar birimlerinin (özellikle hükümetlerin), bu sorunu aşmak için bağlandıkları demirleme noktası anlamına gelir. "Dayanak"a bağlanmanın hem yararı hem de maliyeti vardır. Yararı, politika sürecine bir tutarlılık kazandırma ve politikadan etkilenen kesimlerin gelecekle ilgili beklentilerini politikanın gerekleri doğrultusunda şekillendirmelerine yardım

harcamakta, diğer yandan da uluslararası ortamda doğan yeni oluşumları birer fırsat olarak değerlendirmeye çalışmaktadır. Bütün olasılıklara karşın denilebilir ki, Türkiye için AB geri dönülemez bir "tek yön"lü yoldur. Görünebilen gelecekte, Türk dış politikasında Avrupa'nın bugünkünden daha önemsiz bir duruma geleceğine ilişkin hiçbir işaret yoktur. Tersine, AB'nin yapılanmakta olan uluslararası sistemin temel aktörlerinden biri olması söz konusudur. Bu yapılanma, Türkiye'nin de kendisini daha net bir biçimde ifade etmesini hem zorunlu kılmakta, hem de bunun için gereken ortamı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- "AB'nin 28 Şubat'ı," **Yeni Binyıl**, 2 Şubat 2000.
- "Biz Avrupalıyız," **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 2000.
- Aktan, Gündüz, "Avrupa Birliği'nin Bizde ve Onlarda Yarattığı Kimlik Krizi," **Foreign Policy** (Türkiye Baskısı), No: 6 (Yaz 1999), ss. 56-72.
- Birand, Mehmet Ali, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-1999**, 10 B., İstanbul, Doğan Kitap, 2000.
- Cem, İsmail, "Turkey and Europe: Looking to the Future from a Historical Perspective," **Perceptions**, Vol. V, Number 2 (June-August 2000), ss. 5-10.
- Çayhan, Esra, **Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1997.
- Dağ, İhsan, "Batılılaşma Korkusu Var," **Milliyet**, 2 Mayıs 2000.
- Davison, Roderic H., "Osmanlı Diplomasisi ve Bıraktığı Miras." **İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, Çev: Gül Çağalı Güven, Der: L. Carl Brown, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, ss. 263-264.
- De Saint-Exupéry, Antoine, **Küçük Prens**, 10. B., Çev: Tomris Uyar, İstanbul, Can Yayınları, 1995.
- Elekdağ, Şükrü, "Milli davamız," **Milliyet**, 24 Ağustos 2000.
- Elekdağ, Şükrü, "Aklımız Avrupa'da," **Ekonomik Forum**, Yıl 7, Sayı 10 (15 Ekim 2000), ss. 30-32.
- Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- **Hürriyet**, 27 Temmuz 1998.
- İnalçık, Halil, "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", **Doğu Batı**, Yıl: 1, Sayı: 2 (Şubat-Mart-Nisan 1998), ss. 7-28.

---

etmesidir. Maliyeti, karar biriminin "elini kolunu bağlaması" yani kısa erimde çekici olan başka karar almasının engellenmesidir. Mehmet Uğur, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak / İnanırcılık İklemi**, İstanbul, Everest Yayınları, 1999, s. xi-xii.

- İnalçık, Halil, "Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği," **İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, Çev: Gül Çağalı Güven, Der: L. Carl Brown, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Mardin, Şerif, "Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma," **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Beta Yayınları, 1986, ss. 39-63.
- Moisi, Dominique, "Avrupa'ya Düşerken," **Foreign Policy** (Türkiye Baskısı), No: 6 (Yaz 1999), ss. 40-54.
- Safa, Peyami, **Millet ve İnsan**, İstanbul, Akbaba Yayını: 4, 1943.
- Sandır, Oral, "Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri," **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXXVII, No: 3-4 (Eylül-Aralık 1982), ss. 105-124.
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İkinci Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, 3.Kitap, Ankara, Ümit Yayıncılık, Ufuk Dizisi: 8, 2000.
- Tezel, Yahya Sezai, "Avrupa'yla Gerilim Var," **Yeni Binyıl**, 2 Temmuz 2000.
- Timur, Taner, **Osmanlı Kimliği**, İstanbul, Hil Yayınları, 1986.
- Uğur, Mehmet, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak / İnanırcılık İkilemi**, İstanbul, Everest Yayınları, 1999, s. xi-xii.
- Vardar, Deniz, "Türkiye'nin Batı Avrupa Kurumlarına Girişi ve Kamuoyu", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2001, ss. 555-565.
- Yurdusev, Nuri, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği," **Türkiye ve Avrupa**, Haz. Atila Eralp, İstanbul, İmge Kitabevi, 1997, ss. 17-85.